

Richter, Václav

K otázce Sekirkostela

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 1969, vol. 18, iss. F13, pp. 100-103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110329>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kultur sind allerdings keineswegs hinreichend bearbeitet, und zwar weder im Bereich der bildenden Kunst, wo man u. a. den Anteil des Bauhauses an der Formierung der ersten, rigorosen Phase des tschechischen Funktionalismus wird wahrhaben müssen, noch auch im Bereich der Pädagogik. Von der Ausstellung „50 Jahre Bauhaus“, um deren Installierung in der Tschechoslowakischen Republik der Rezensent bemüht ist, ist hierzu nicht nur ein Beitrag, sondern auch ein Ansporn zu erhoffen.

¹ Vgl. hierzu W. Gropius, *Meine Konzeption des Bauhaus-Gedankens*, in: *Architektur. Wege zu einer optischen Kultur*. Frankfurt/M. -- Hamburg 1956, S. 15 f.

² Dem Werk O. Schlemmers, seit dessen Geburt im Jahre der Ausstellung 80 Jahre (und seit dessen Tod 25 Jahre) verflossen sind, galt auch die gleichzeitige Ausstellung in der dortigen Staatsgalerie.

³ Als Beispiel für viele andere mag hier die in Ittens Vorkurs entstandene Rhythmus-Studie von Werner Graeff aus dem Jahre 1920 dienen. S. Abbildung auf S. 40 des Katalogs.

⁴ Es dürfte in diesem Zusammenhang angebracht sein, sich ins Gedächtnis zu rufen, welche Bedeutung Gropius bei der Besetzung der Lehrerstellen im Jahre 1919 der Malerei beimaß.

⁵ Hans M. W i n g l e r, *das bauhaus 1919—1933, weimar dessau berlin*. Köln 1962, 2. Aufl. 1968.

⁶ In dieser Hinsicht bringt der Ausstellungskatalog einen interessanten und bis dahin wohl unbekanntem Bericht, demzufolge Alfred Arndt, einer von den Schülern und späteren Meistern des Bauhauses, 1922 während seiner Italienreise auf Capri T. G. Masaryk begegnet sei. Über diese Begegnung, die u. a. mit einer finanziellen Unterstützung von Arndts weiteren Reisen endete, schreibt Arndt: „Er (d. h. der Gastgeber) kam mit einem grossen Herrn, der einen Spitzbart trug, uns (d. h. Arndt und seinen Freund) freundlichst begrüßte und uns von Weimar — vom Bauhaus — von Gropius erzählen liess. Und als er uns fragte, was Gropius denn jetzt baut usw., waren wir ganz platt, was dieser Mann alles vom Bauhaus wusste.“ Katalog, S. 314.

Zdeněk Kudělka
(Übersetzt von K. Krejčí)

K otázce Sekirkostela

V ČMM LXXXVII, 1968, 245—254, uveřejnil Frant. Matějek (známý vydavatel moravských zemských desek) článek o problému Sekirkostela (*Záhada Sekirkostel-Podivín*). Z novější literatury uvádí L. Hosáka a V. Řichtra a polemizuje s oběma, neboť „chce dojit v řešení otázky o krůček dále“. O stati J. Pragera (VVM XVII, 1965, 22—32) se nezmiňuje — z pochopitelných důvodů.

Autorova snaha objasnit temnoty a dokázat Druhému jeho myšlenkové nedostatky je nepochybně chvályhodná a ve vědě jediné možná. Aby vyplynuly přednosti a novoty Matějkovy hermeneutiky, bude nevhodnější konfrontovat mou interpretaci s jeho názory.

Podle mého soudu souvisí otázka Sekirkostela a Podivína úzce s dějiny moravského biskupství. Za dnešní situace vědomostí lze předpokládat, že olomoucké biskupství — založené roku 1063 — mělo dva „moravské“ předchůdce. Prokazují to jednak nové archeologické objevy, jednak stará olomoucká tradice. Archeologicky je s velkou pravděpodobností zajištěno, že biskupský chrám existoval jednak v Sadech (Derflích) u Uher. Hradiště, jednak na hradišti „Na valech“ u Mikulčic, kde na tzv. akropoli byla také nalezena „basilika“ a mimoto nedaleko na rovněž opevněném „Kostelisku“ i centrální kaple, zřejmě baptisterium, u níž tedy musil ležet křesťný chrám, dosud nevykopaný. Je nutno kromě toho připomenout, že mikulčické hradiště bylo nepochybně hlavním hradem Velké Moravy, asi „Buzincem“. „Kostelisko“ znamená lokalitu, kde kdysi stával kostel, nikoli kaple. Archeologové dále tvrdí, že „basilika“ v Sadech je starší než „basilika“ v Mikulčicích.

Lze mimochodem upozornit, že moravské „basiliky“ nebyly vůbec basilikami, nýbrž jednolodními sály uzavřenými na východě buď rovně nebo půlkruhově. Po stranách se k sálu družily boční různé, úzké a nízké „přístěnky“, jež byly v moderní literatuře označeny jako annexy, tedy nikoli boční lodí. Tyto dispozice starokřesťanského původu byly běžné v akvilejské arcidiecézi — nikoli však v pozdně starokřesťanské rezidenční architektuře Ravenny — a pronikly ještě v římské době až k dunajskému limitu (např. Vídeň, Lorch, Řezno).

S výskytem „basilik“ pouze na dvou uvedených lokalitách se nápadně shoduje olomoucká tradice o původních sídlech biskupství na Moravě. Jak známo, olomoucká Granum catalogi episcoporum (po roce 1420) a Series episcoporum od Augustina zv. Käsénbrot (1511) předpokládají, že moravský stolec před Olomoucí (tj. před 11. stoletím) stával jednak na Velehradě (a v Polešovicích a v Kunovicích) čili v okolí Uher. Hradiště, jednak v Podivíně (s nímž podle Kosmy nějakým způsobem souvisel Sekirkostel a trhová ves Slivnice), čili — jak uvidíme — byl ve vztahu k velkému hradišti u Mikulčic. Tradice o Velehradě je přitom nejstarší, lze ji sledovat od 2. poloviny 13. věku.

Za těchto okolností mám za pravděpodobný výklad, že Metodějovo sídlo po jeho ustanovení moravským arcibiskupem (870) bylo na návrší u Sadů až do jeho smrti 885 a do vyhnání jeho žáků, kde staroměstský „velehrad“ se možná jmenoval podle řeky Morava. Pak však byl stolec přenesen na Svatoplukův hrad u Mikulčic. Roku 900 slyšíme, že papežští legáti vysvětili pro Velkou Moravu arcibiskupa a tři biskupy. Nevíme však nic, co se stalo s touto organizací na začátku 10. století po rozkladu říše maďarským vpádem. Předpokládám, že nejspíše zanikla. Není nic bezpečného, o co by se mohl historik opřít.

Problém Sadů je nepochybně jedním z nejzávažnějších pro kulturní dějiny staré Moravy a je nesporně velmi zajímavý z různých důvodů. Chci se jím zabývat v jiné souvislosti. V této polemice lze ho vynechat, jelikož s otázkou Sekirkostela a Podivína nemá nic společného.

I když politické dějiny Moravy 10. věku jsou velmi temné (až na to, že nakonec byla obsazena Poláky), jsem přesvědčen, že Morava v 2. polovině 10. století nepatřila k českému panství Přemyslovců, že však při založení biskupství v Praze (973) bylo obnoveno moravské biskupství na hradišti u Mikulčic a připojeno s Prahou k mohučské metropoli. Nenašel jsem aspoň v dosavadní literatuře žádný argument, který by tímto „předsudkem“ vážně otřásl. Ale po připojení slavníkovského knížetství k pražské diecézi za biskupa Vojtěcha, po dobytí Libice a po ovládnutí Moravy za pražského knížete Oldřicha (po r. 1017) byla Morava také sloučena s pražským stolicem, jak se o tom dovidáme z Kosmovy kroniky při zprávě o biskupu Šebířovi.

Při založení biskupství v Olomouci roku 1063 souhlasil pražský biskup Šebíř s knížetem Vratislavem, aby byla Morava církevně zase samostatná a pražské biskupství bylo za tento ústupek odměněno. „Curtem autem, que est in Moravia ad Sekirkostel, cum suis appendiciis ut antea sic et in posterum possideat, similitur et villam Sliunicam cum foro atque castrum ibidem situm in media aqua Zuarta nomine Podiuin, dictum a conditore suo Podiua, Iudeo, sed postea catholico“. Pražské biskupství si tedy na Moravě pouze ponechalo to, co již tam mělo, totiž dvůr u Sekirkostela, trhovou ves Slivnici a hrad Podivín, založený židem Podivou. Co mohl mít na Moravě pražský stolec po dobytí Moravy jaksi samozřejmě? Odpověď je vlastně evidentní. Pražské biskupství, dědic moravského biskupství, drželo na Moravě od jejího zabrání samozřejmě původní sídlo moravského biskupa a k tomu hrad Podivín, jenž z nějakého důvodu s tímto sídlem souvisel. Starý moravský biskupský kostel byl zřejmě onen zmíněný Sekirkostel, u něhož existoval dvůr, sídelní dvorec. V prvních desetiletích 12. století se Sekirkostel v pramenech dvakrát také uvádí jako „villa“, v níž byl trh. To naprosto neznamená, že se z kostela s dvorcem do začátku 12. věku „vyvinula“ trhová ves. Trhová ves Slivnice ležela spíše u Sekirkostela a dvorec tak blízko, že jejich názvy mohly být zaměňovány. O trhové vsi Slivnici je pak známo, že ji pražskému biskupství daroval olomoucký úředník kníže Ota (1061—1087) s manželkou Eufemií, bratr zakladatele olomouckého biskupství Vratislava. A v kostele v Týnci, tj. nedaleko uvedeného „Kosteliska“ a tedy Kostela, se udržovala zmatená pověst o převorce Eufemii, dceři knížete Přemysla, jež prý zemřela 17. ledna 1359.

O zaniklé trhové vsi Slivnici a o Sekirkostele nebylo v moravské topografii známo, kde se nalézaly. Byly bez důvodu kladeny do Podivína. Pokusil jsem se prokázat, že obě lokality ležely vedle sebe na velkomoravském hradišti u Mikulčic, jednak trhová ves Slivnice, jednak Sekirkostel na „Kostelisku“.

Existence trhové vsi přímo na velkomoravských hradištích není nic zvláštního, naopak je pro ně velmi charakteristická. Na mikulčickém hradišti stávala tedy trhová obec Slivnice, na hradišti v Starém Městě u Uh. Hradiště „Veligrad“, trhová ves je též doložena na znojenském Hradišti sv. Hipolyta. Velkomoravské hradiště Strachotín pod Děvinem, tj. Louka u sv. Petra (jak zjistil J. Rezníček), mělo jako předhradí trhovou ves — dnešní městečko Strachotín a také v Kroměříži zřejmě bylo přímo na hradišti trhové místo. Situace v Olomouci a v Rajhradě není zatím vyšetřena. Z moravských dokladů nepochybně plyne, že již v předkřesťanské Moravě souvisela tržiště s místy pohanského kultu na velkých křížovatkách. Podobné náznaky se ozývají i v tzv. Nestorově letopisu. Tím naprosto nepropadám mysticismu, jak miní M. Štěpánek, nýbrž pouze analyzuji archaické struktury. S badatelem rázu M. Štěpánka je ovšem zbytečné se o tom dohovořovat, neboť si plete slovo mysticismus a mýtus. Nebylo by účelné uvažovat na tomto

místě o smyslu oněch archaických struktur, bylo by to stejně házení hrachu na stěnu. M. Štěpánek je sám zajat mýtem, který aplikuje na archaickou dobu jakožto velmi exaktní metodu.

Držení Podivína pražským biskupstvím již v Šebířově době plyne ze vztahu Podivína k Sekirkostelu. V Podivíně je bezpečně doloženo biskupské mincovní právo a sice „antiquae institutionis“. Toto mincovní právo měl zřejmě původní biskupský kostel Sekirkostel. Když po okupaci Moravy Oldřichem — asi až za Břetislava — vznikl místo opuštěného hradistě u Mikulčic na staré cestě odtud nový mladohradištní (tj. z 11. století) hrad Podivín, byla patrně přenesena do Podivína i biskupská mincovna ze Sekirkostela, málo chráněná za nových poměrů na původní lokalitě. Mincovní podnikání bylo svěřeno — podle Kosmových náznaků — asi židovsko-arabskému obchodníkovi, později pokřtěnému Podivenovi. Na tom není nic zvláštního, vzpomene-li na známé údaje o mincovně v Čechách v 10. století, na Ibrahima Ibn Jakuba a konečně i na Sáma již v 7. věku. Proto lze i pochopit, proč v 13. století se užívalo pro město Podivín v němčině názvu *Kostel*.

Z toho důvodu jsem také zaujal stanovisko, že první složka jména Sekirkostel, tj. „sekir“, dokládá mincovní právo již u kostela na hradišti v Mikulčicích. „Sekir“ lze totiž odvodit od židovsko-arabského slova „sekkah“ = mincovní razidlo. Srov. k tomu hebrejsko-babylonský termín „sekel“ (šékel) pro určitou míru a archeologické „sekané“ stříbro z 8.—11. století, tj. kusy arabských mincí. Srov. i benátskou „zeccu“ v přístavě orientálního obchodu. Upozornil jsem ještě dále, že „sekir“ v Sekirkostele se asi ožívá v padělků pasovského Pilgrima (971—991) o moravském biskupství ve „Sugutur“ a že na začátku 13. věku se v okolí Mikulčic uvádí statek s kostelem „Sheghat“.

Fr. Matějek prohlásil, že můj názor o Podivíně není nosný a že je nutno se ho vzdát. Jaký „krůček“ učinil vpřed? Žádný, neboť se vrátil ke staré rovníci Sekirkostel = Podivín. Zdůrazňuje sice, že šlo o tři sidištní jednotky (Slivnici, Sekirkostel a Podivín), ale nakonec si odporuje, neboť Sekirkostel = Podivín. Přijal mou lokalizaci Slivnice na hradišti u Mikulčic, ale existenci „Kosteliska“ (tj. Kostela) na hradišti ignoruje. Shoduje se se mnou však také u určení hradu Podivína jz. od dnešního města Podivína v lukách u Dyje, i když si přesně nerozumíme. Románský hrad Podivín přece měl vnitřní hrad chráněný Dyjí, předhradní opevněné valy a podhradí, tj. trhovou ves (později město) Podivín, kde kostel s karnerem vznikl až za německé kolonizace ve 13. století. Fr. Matějek se domnívá, že zbytek románského hradu je „Die Ruine“ z r. 1826, ačkoli jde zřejmě o umělou romantickou zříceninu liechtensteinského Janova hradu (1807). Přesto ovšem je zajímavé, že Liechtenstein vystavěl zámeček právě na tom místě.

Vztah Podivína k pražskému biskupství není Fr. Matějkovi jasný. Z Kosmy je přece zřejmé, že pražské biskupství si v 1. pol. 11. století nevymíňovalo Sekirkostel a Podivín, nýbrž je drželo samozřejmě. Naopak jsem ukázal, že Gebhart-Jaromír vedl spor v 2. polovině 11. věku o moravskou diecézi, který prohrál, asi proto, že měl Sekirkostel v majetku. Pře o Podivín, tj. o mincovní biskupské právo v Podivíně mezi Prahou a Olomoucí, vznikla teprve v 1. polovině 12. století ze strany reformního biskupa Jindřicha Zdíka, usilujícího o restituci starých výsad moravského stolce.

Fr. Matějek dospěl také k tomu, že klíčem k záhadě Podivína je pochopit, co znamená slovo Sekirkostel. Shoduje se se mnou v tom, že Sekirkostel nelze etymologizovat jako Sekyrův kostel (Sekyrkostel). Jeho tvrzení, že v češtině prý také existují složeniny jako Wolframskirchen, Lovatskirchen (srov. i Laudentenburg), tj. např. Kněževes (Buštěhrad bych vůbec neuváděl), není ovšem přesné, protože mezi Kněževsi a Wolframskirchen je rozdíl. Jinak Sekirkostel i podle Fr. Matějky musil být nějaký velmi významný kostel, ale můj výklad o biskupském kostele s mincovním právem zamítá. Jeho argumenty proti jsou však nicotné. Neodvozuji „sekir“ od italského „zecca“, nýbrž od židovského „sekkah“ (což Fr. Matějek zamlčel) a mincovní právo přece nezávisí na tom, aby se mince razila přímo v kostele. Že se slovo „sekir“ objevuje jen u Sekirkostela, dokazuje právě jeho výjimečnost a ze židovských obchodníků nelze dělat latiniky (moneta).

Fr. Matějek objevil dvojitý výklad slova „sekir“. Od první své možnosti, že Sekirkostel značí Šebířův Kostel hned sám prchá, nepochybně rozumně. Podle druhého nápadu znamená „sekir“ vlastně „cerky“, tj. církve, chrám. Fr. Matějek si představuje, že po zániku Velké Moravy na začátku 10. století utekl jeden ze čtyř moravských biskupů (z doby kolem r. 900), a to biskup Jan do Pasova, ale brzy se vrátil do Podivína. Poněvadž tehdy na Moravě žádné kostely nebyly (tj. všechny prý byly zničeny), vystavěl v Podivíně (připomínám: jenž neexistoval) dřevěný kostel „cerky“, z něhož spravoval Moravu. Pro výživu si zřídil u „cerky“ dvůr. Farnost tohoto kostela byla obrovská, neboť ještě 1222 nebyla vymezena. Mimočodem souvislost biskupa Vracena s Vracovem a s Vracenicemi na Znojemsku je asi tak přesvědčující jako souvislost Boleslavan u Olomouce s Boleslavem I. a Nezamyslic s knížetem Nezamyslem. Když vzniklo pražské biskupství

r. 973, nemělo prý zájem o to, aby na Moravě vzniklo církevní středisko, ale Cerky-Podivín zabralo. Po převládnutí západního ritu z Prahy se Podivín začal nazývat Cerekev-kostel. Vývoj Podivína byl tedy tento: nejprve byl jen Cerky, pak Cerky-kostel, pak jen Kostel a nakonec Podivín, vzrůstajícím významem podhradí. Tj. Cerky se vyvinul pozvolnou přeměnou na Podivín. Nebo i jinak: trhová ves Cerekev-kostel se vyvinula v město Podivín (německy Kostel).

Přenechávám kritickému čtenáři, aby sám ocenil Matějkovu konstrukci. Připomínám jen některé zvláštnosti. Tak např. tvar Cerky není pro Sekirkostel vůbec doložen. Předpoklad místních jmen v češtině typu Cerekev-kostel, tedy Kostel-kostel, Vesvesnice, Trhová Ves - Městečko apod. je groteskní a nepřijatelný. Matějkovo tvrzení, že funkce Sekirkostela nemohla být přenesena z mikulčického hradíště na hrad Podivín, protože prý nebyl správním střediskem (jak by jím mohl být, byl-li biskupský), je bezpodstatná. Nebyla snad přenesena velkomoravská funkce kostela v Rajhradě, a to i s jeho majetkem na velkofarní kostel v Brně? Jestliže základním předchůdcem města Podivína byl Cerekev-kostel s dvorem, musil by zanechat stopy v městském půdorysu, a to právě proto, že město Podivín jakožto podhradí hradu nevzniklo na zeleném drnu. Ale v městském plánu není po Cerekev-kostelu potuchy. Německé jméno Podivína Kostel je velmi povrchní argument pro tvrzení, že Sekirkostel musel ležet v městě. Jak by mohl být Sekirkostel v Zdikově listině roku 1131, když k moravské církvi nepatřil?

Matějkova úvaha končí konstatováním, že se autoru podařilo ztotožnit Cerekev-kostel a Podivín. Měl by si raději uvědomit, že se mu podařilo vymýtít z moravských dějin „realisticky“ jedinečnou pozoruhodnost, tj. moravské mincovní právo biskupského kostela s prastarou archaickou tradicí. Podivínská biskupská mincovna, největší zvláštnost Podivína, z jeho výkladu totiž zcela zmizela.

Václav Richter

